

Marija Oniščik

APIE ONTOLOGINES KALBOS RIBAS

Vytauto Didžiojo universitetas
Humanitarinių mokslų fakultetas
Filosofijos katedra
K. Donelaičio g. 52
LT-44244 Kaunas
El. paštas marija_oniscikaite@fc.vdu.lt

Klausimas apie ontologines kalbos ribas kyla tuomet, kai pradėdame abejoti (pirmas filosofijos judesys) tuo ryšiu tarp (universaliosios) tikrovės ir (individualiosios) reikšmės, kuris paprastai sudaro kasdienio gyvenimo pamatą. Klausimas, ar ir kiek mano kalba žymi/reiškia tai, kas *yra*, – esančius dalykus, jų padėtis bei jų visumą, – visu rimtumu kelia Platono *Sofisto* Svetimšalio susirūpinimą: „mums juk atrodė, kad tai žinome, tačiau dabar esame sutrikę“.¹

Ontologinė kalbos riba gali būti interpretuojama kaip būties apribojimas kalboje. Minėto Svetimšalio reikalavimas, kuriuo Martynas Heideggeris pradeda savo *Buvimą ir laiką*,² – aiškiai pasakyti, ką norima pažymėti, kai pasakoma „esantysis“ (*on*), – atveria Vakarų filosofijos onto-loginio rūpesčio gelmes – neišmatuojamas, nežvelgiamas, neišsakomas. Juk šitoks reikalavimas – paaiškinti vieną pasakymą kitu pasakymu – apibrėžia bei uždaro kalbinį ratą, kuriuo „esantysis“ apribojamas, tuo tarpu, kvestionuojant kalbinę būties ribą, norima iš šio rato ištrukti. Galima manyti, jog bandymai pamatyti/pasakyti tai, kas *yra* už kalbos ribų, atskleidžia filosofijos polinkį į tokią „mistiką“, apie kurią kalba Wittgenšteinas: „iš tikrųjų esama kažkas neišreiškiamo. Tai *rodo* save, tai yra mistiška“.³

¹ *Soph.* 244a. (Platonis Opera. T. I. Ioannes Burnet. Oxonii: E Typographeo Clarendoniano. 1967.)

² Jlg. ten pat. Heidegger, M. 1979. *Sein und Zeit*. Tübingen: Niemeyer, S. 1.

³ Vitgenšteinas, L. 1995. „Tractatus Logico-Philosophicus“, *Rinkiniai raštai*. Vertė R. Pavilionis. Vilnius: Mintis, p. 112 (6.522).

Šitokia mistinė sritis, mistinė filosofijos „vieta“ arba greičiau „plyšys“, „skylė“, „bedugnė“ (Abgrund, Ungrund, abyss, abysm), heidegeriška „proskyna“, „prošvaistė“ (Lichtung), – (matome, kiek daug ir įvairių metaforų filosofija vartoja, bandydama pasakyti nepasakomą, turint omeny tai, kad pats metaforinis kalbėjimas savaime jau rodo mistinių sričių įsibrovimą į kalbą, bandant ištrinti būdingas (savas, tiesiogines, raidines) kalbos ribas, pažeisti kalbos „sienas“⁴) – tai, kas mistiška, pasirodo („rodo save“) „pasienio zonoje“, „ant“ kalbos ribų, balansuoja ant plonos neįmanomybės briaunos, kur (jei galima šią „vietą“ nustatyti, „lokalizuoti“), kartu demonstruodama savo kraštutinį, „ribinį“ nepastovumą (kaip gi galima tokioje „vietoje“ substancialiai „pastovėti“?), pasisako esanti pati Būtis, – buvimas, kuriuo esantysis būna.

Panašu, kad kalbos rate atsiradęs būtis „plyšys“ leidžia esančiajam pasirodyti. Heideggeris sako, jog būtent „kalba yra toks vyksmas, kurio dėka žmogui kaskart pirmiausia ir atsiveria buvinys kaip buvinys“.⁵ Pastarasis pasirodo kaip Aristotelio Pirmosios filosofijos objektas, kuris Aristotelio tekstuose „sakosi“ (*legetai*).⁶ Rodos, graikų kalbos veiksmažodžio medialinės formos dėka esantis daiktas kalboje pats pasisako, atsiveria tam, kuris klausosi, pasisakydamas esąs ir kas esąs, atverdamas savo buvimą ir esmę. Mūsų klausimas tačiau susijęs su tuo, kad žmogus, būdamas *zoon logon echon* (gyvūnas, turintis *logos*), tariasi pats „sakąs“ būtį, šio turimo *logos* pagalba buvinį (esybę) apibrėždamas, nustatydamas jos buvimo ribas.

Keldami klausimą apie ontologines kalbos ribas, klausiamo apie onto-logijos kaip „būties kalbos“ ribas. Ar kalbos riba esanti kartu ir būties riba? Kas „yra“ už ribos? Kas yra „ant“ ribos? Kas yra „riba“?

Aristotelis *Metafizikoje* taip išvardija keturias žodžio „riba“ (*peras*) prasmes:

1) kiekvieno daikto riba (*eschaton*), „už kurios neaptinkama nei vienos to daikto dalies“ ir „kurios viduje visos to daikto dalys būna“;

2) kiekvienas turinčio matą daikto pavidalas (*eidōs*);

3) „kiekvieno daikto tikslas“ (*telos*);

4) „kiekvieno daikto esmė (*ousia*) ir jo būties esmė (*to ti en einai*), nes daikto būties esmė – jo pažinimo riba, o jei pažinimo, tai ir [paties] daikto riba“.

„Todėl akivaizdu, – tęsia jis, – kad apie ribą sakoma tiek pat prasmų kiek apie pradžią (*arche*), ir dar daugiau, nes pradžia yra tam tikra riba, bet ne kiekviena riba yra pradžia“.⁷ Visas šias prasmes sieja, pirma – (realistinė) epistemologinė prielaida, jog pažįstame esybę tokią, kokia ji iš tikrųjų yra, (pažįs-

⁴ Pavyzdžiui, Tomas Akvinielis mano, kad metaforinė kalba (*locutio metaphorico*), kaip kalbėjimo apie mūsų suvokimui nepasiekiamą tikrovę būdas, galima tik teologiniame kontekste. Plg. *STh*. I–II, q. 101, a. 2, ad 2. (S. Thomas Aquinas, 1962. *Summa Theologiae*. Roma: Editiones Paulinae.)

⁵ Heidegger, M. 2003. *Meno kūrinio ištaka*. Vertė J. Jonutyte. Vilnius: Aidai, p. 80.

⁶ Plg. *Met.*, III, 4. 1001a25. (Аристотель. 1975. *Метафизика*. Сочинения. Т. 1. Москва: Мысль, с. 114.)

⁷ *Met.* V, 17. 1022a5–10. (С. 169–170.)

tame tai, „kas jai yra būti tuo, kas ji yra“), ir antra – (nerealistinė) ontologinė šitaip pažintos esybės analizė, atskleidžianti jos komponentų priklausomybę nuo mūsų pažinimo galimybes.

Aristoteliiui daikto pavidalas (*eidos*) arba forma (*morphe*) tuo pačiu yra ir jo tikslas (*telos*), o tikslas yra riba. „Nes forma – tikslas, o užbaigta yra tai, kas pasiekė tikslą“.⁸ Tikslas/ribos siekimas yra veiksmas, procesas, veiklus buvimas – *energeia*. Riba yra tai, kas žymi šio daikto veiklaus buvimo pradžią ir pabaigą (*arche* ir *telos*). Visa tai, kas priklauso užbaigtam daiktui, yra jo ribose, viduje, o ne išorėje. O tai, kas užbaigtam, pasiekusiam savo tikslą daiktui iš tikrųjų priklauso, kas yra jo nuosavybė, yra jo esmė ir jo „būties esmė“. „Būties esmė“ yra būties išsipildymas esančiame daikte, šio daikto buvimo pilnatvė, jo eschato-logija. Klausimas apie onto-loginę ribą yra radikalus (žmogiškumo atžvilgiu) klausimas apie šio išsipildymo (*eschaton*) apribojimo per *logos* galimybę, galimybę apriboti, aprėpti paskutiniuosius dalykus. Pažindami daikto „būties esmę“, nustatome paties daikto ribas.

Tad rodos, „būties esmė“, būdama daikto tikslas ir nuosavybė, yra ta riba, už kurios prasideda „mistiniai“ žmogaus pažinimui neprieinami plotai. Pažinimo riba yra vienintelė mums prieinama esančio daikto riba, nes daikto būties, kaip ji yra savyje, nepriklausomai nuo mūsų pažinimo, negalime nei žinoti, nei apibrėžti.

Esančio daikto esmė, „būties esmė“, atsirandanti mąstyme kaip forma (forma yra daikto pažintumo priežastis ir tuo pačiu mąstymo pradžia) ir kaip pavidalas, visuomet yra „išsakyta“ esamybė. Mąstymas ir kalba eina kartu (*noein kai legein*), ir *noema* visuomet yra *leksema*. Antano Maceinos žodžiais tariant, „mąstymas visados yra žodis“.⁹ Daikto pavidalas mąstyme yra žodis (vardas, *onoma*), išreiškiantis apibrėžimą (*logos*), „mąstymas mąsto daiktą *žodžio pavidalu*“.¹⁰

Tad būties kalbos ribą žymi apibrėžimas – *logos* – tai, kas lietuviškai vadinasi „sąvoka“. Kalbos riba yra suvokimo riba. Kartu tai yra ir daikto kaip esančiojo riba, nes tai, ką apibrėžia, apriboja kalba, yra esantis daiktas.

Onto-logijos pradžioje randame parmenidišką nuostatą, jog būtis yra „apribota“ kalboje, nes viskas, kas *yra*, yra pamąstoma, o pamąstoma yra tai, ką galima pasakyti. Parmenidui būtis turi „kraštutinę ribą“, ji yra „atbaigta iš visų pusių“.¹¹ Tikroji, patikima kalba (*pistos logos*) atskleidžia (heidegeriškai išveda į „nepaslėptį“ – *aletheia*) daiktų būties esmę, tuo tarpu „mariųjų“ nuo-

⁸ Met. V, 24. 1023a30. (C. 173.)

⁹ Maceina, A. 1978. *Filosofijos kilmė ir prasmė*. Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija, p. 290.

¹⁰ Ten pat.

¹¹ Parmenidas. 1991. „Apie prigimtį“, *Naujasis židinys* 10: 4. (B 8).

monė pasireiškia tuo, kad jie „kiekvienam nustatė vardą, kaip žymę“. ¹² „Marijų“ kalba yra netinkama, netikra, nes jų naudojami „vardai“ yra „tušti“, nereikšmingi, jie neatskleidžia daiktų būties esmės, bet ją paslepia. ¹³

Taip Vakarų filosofijos istorijoje *logos* pasireiškia kaip kalbos reikšmingumas bei teisingumas. Teisinga kalba atskleidžia daikto būties esmę, o šitokiu būdu nustatyta būties kalbos riba – daikto būties esmės apibrėžimas – garantuoja kalbos reikšmingumą. Kalba yra reikšminga tuomet, kai ji yra apribota mūsų suvokimo riba. Komentuodamas Aristotelio *Metafiziką* Tomas Akviniėtis sako, kad „būtina pripažinti daiktų apibrėžimus, jei manoma, kad žodžiai kažką reiškia. Nes sąvoka (*ratio*), kurią žymi žodis, yra daikto apibrėžimas (Aristotelio *logos*)“. ¹⁴ Tačiau tuo būdu suvokiame ir apibrėžiame atskirus esančius daiktus, pagauname jų „būties esmę“, tuo tarpu pati būtis lieka nesugaunama, jos „kraštutinė riba“, apie kurią kalbėjo Parmenidas, lieka neapibrėžta.

Aristotelis yra įsitikinęs, jog ne tik žodis „esantysis“, bet ir žodžiai „būti“ ar „nebūti“ yra reikšmingi, jie „kažką žymi“. ¹⁵ Tik ką? Viduramžiais į šį klausimą atsakydavo, minėdami daugybę „buvimo būdų“, kuriuos galima įvardyti tik analogiškai, t. y. naudojantis jų „vardų“ prasmės panašumu/skirtumu nuo bendrosios būties sąvokos, kurios negalima apibrėžti kitaip kaip tik ant *ribos* tarp panašumo ir skirtumo.

Trijų taip įvardytų buvimo būdų – *modus essendi*, *modus intelligendi* ir *modus significandi* – santykis yra izomorfiškas: jei buvimas „pažintąja esybe“ būdas (*modus intelligendi*) suvokiamas šios esybės formos kaip ribos dėka, tai ta pati forma, būdama esybės pažinimo sąlyga, yra ir jos išreikštumo kalboje sąlyga. Tad tvirtinimas, kad tarp kalbos ir būties esama izomorfinio santykio, kad buvimo „išreikštąja esybe“ būdas (*modus significandi*) ir buvimo „esančiąja esybe“ būdas (*modus essendi*) modeliuojami pagal vieną formą, remiasi epistemologine prielaida, jog daikto būties esmę apribojančios formos modelis yra jo buvimo „pažintąja esybe“ būdas, tačiau analogijos dėka ši prielaida nebėra realistinė. Trumpai tariant, daikto onto-logijos teisingumas priklauso nuo mūsų, – nuo tų, kurie sakosi pažįstą daiktą. Todėl žūtbutinis filosofijos siekis turėti būties sąvoką yra visiškai suprantamas. Kitaip tikrovės „tikrumas“ yra neapsaugotas, balansuoja ant išnykimo ribos (jei kalbos ir būties ribos izomorfiškai sutampa, tai už šių ribų, už šios plonos briaunos prasideda bedugnė), priklauso nuo to, kaip pažįstame, suvokiame tikrovę. Suvokdami ją, mes ją „apribojame“ sąvoka, kuri laiduoja jos (ir mūsų) saugumą.

¹² Ten pat, p. 6 (B 19).

¹³ Plg. ten pat, p. 4 (B 8 [39]).

¹⁴ *In IV Met.* 16, 733. 1935 (S. Thomas Aquinas. *In Metaphysicam Aristotelis Commentaria*. M.-R. Cathala. Taurini: Marietti.).

¹⁵ *Met.* IV, 1. 1006a29 (C. 126).

Būdama suvokimo sąvoka, būties sąvoka yra be galo problemiška. Anot Heideggerio, „būtis gali būti kažkas nesąvokiška [nekonceptualizuota], bet ji niekada iki galo nelieka nesuprantama“.¹⁶ Tai, ką suvokiame, yra ne būtis, bet esybės, esantys daiktai. Suvokimas suponuoja apibrėžimo galimybę, t. y. galimybę atsakyti į klausimą „kas tai yra?“ , nurodant esybės esmę. Jei negalėtume suvokti daikto esmės, negalėtume jo apibrėžti ir tuo pačiu negalėtume pažinti. Remdamasis Aristotelium Tomasa Akvinietis sako, kad „daiktas yra pažinus tik per savo apibrėžimą ir esmę“.¹⁷ Tačiau taip apibrėžti būtį neįmanoma. Heideggeris sako, jog „mes nežinome „būties“ prasmės. Bet net klausdami „Kas yra būtis?“ laikomės „yra“ supratimo, nors nesugebame konceptualiai nustatyti, ką tas „yra“ reiškia“.¹⁸

Galima manyti, jog net pripažinus, jog esybės esmės pažinimas neimplikuoja jos buvimo pažinimo¹⁹, esantis daiktas taip glaudžiai susietas su savo esme, kaip nuosavybe ir riba, kad, atitinkamai aristoteliškai „pasakytas“, t. y. suvoktas bei išreikštas sąvoka, pats „žymi“ savo „būties esmę“, „sakosi“.²⁰ Tomasa Akvinietis sako, jog „ne tik žodis yra sakomas, bet ir daiktas, kurį žodis supranta ir žymi, yra sakomas“.²¹

Anot Akviniečio, būties suvokimas (*kad kažkas yra*) tiesiogiai kyla iš jutinės patirties kaip savotiškas būties „matymas“, arba „intuicija“. Kaip tokia, būtis yra tai, kas pirmiausia atsiranda intelekto, tiksliau pirmiausiai suvokiama tos intelekto galios, kurią Aristotelis vadina *nous*. Šitoks suvokimas (*apprehensio*) yra betarpiškas ir nedalomas (*indivisibilium*), nes čia daikto esmės suvokimas (*kažkas*) dar nesiskiria nuo jo buvimo suvokimo (*kad yra*). Tik po to, kai esmės *kažkas* yra suvoktas kaip *tai* ir apibrėžtas kaip *kas tai yra*, galima kažką sakyti apie buvimą. Žodis „yra“ čia ištiriamas kaip jungtis, jungianti esybės *tai* su jos buvimu, tačiau jis neišsako buvimo kaip suvokto. „Taigi mes suprantame būtį, bet stokojame sąvokos“, sako Heideggeris.²² Sąvokos stoka nurodo ne mūsų sąvokinio mąstymo neadekvatumą (nes kažkoku būdu mes suprantame būtį), bet kalbos neadekvatumą. Tikroji būties vieta yra vitgenšteiniška „mistikos“ sfera, – tikrasis „būties slėpinys“, į kurį žmogaus kalba nepajėgi prasiskverbti.

¹⁶ Heidegger, M. *Sein und Zeit*. S. 183.

¹⁷ *De ente* 1. (Akvinietis, T. 2000. *Apie esinį ir esmę*. Vertė G. Vyšniauskas. Vilnius: Logos, p. 9.)

¹⁸ Heidegger, M. *Sein und Zeit*, S. 5.

¹⁹ Tomasa Akvinietis tai parodo paprastu argumentu: „Kiekviena esmė arba *quidditas* gali būti suprasta be to, kad kas nors būtų suprasta apie jos buvimą: juk galime suprasti, kas yra žmogus arba feniksas, tuo pat metu nežinodami, ar jie turi buvimą tikrovėje; taigi aišku, kad buvimas nėra tas pat kaip esmė arba *quidditas*.“ (*De ente* 4.)

²⁰ Plg. *De ente* 1.

²¹ *STh* I, q. 34, a. 1, ad 3.

²² Heideggeris, M. 1992. „Kantas ir metafizikos problema“, *Rinkiniai raštai*. Vertė A. Šliogeris. Vilnius: Mintis, p. 46.

Galima tikėtis rasti kalbėjimo būdus, galinčius mus nuvesti į šią paslaptinę būties vietą. Vienas iš tokių yra Tomo Akviniečio siūlomas analoginis kalbėjimas. Vartodami žodžius analogiškai mes tam tikra prasme kalbame apie tai, ko iki galo negalime žinoti. Episteminė analogijos sąlyga – vardo prasmės panašumas/skirtumas – veikia paguodžiančiai net ir nebūdama realistinė, nes sugeba užtikrinti kalbos reikšmingumą ten, kur kitaip matytume vien miglą ir „mistiką“. Analoginis kalbėjimas leidžia „priimti teiginį kaip teisingą, nežinant, kas tai yra šiam teiginiui būti teisingam“²³ (t. y. nežinant jo teisingumo sąlygų), ir taip užtikrina kalbos reikšmingumą tiek teologiniame, tiek ontologiniame kontekste, iš tikrųjų galutinai šiuos du kontekstus suartina, sulieja į vieną teo-onto-loginę diskurso universumą – tikrovę, kurios teisingumu neabejojama.

Teisingumas čia paprasčiausiai yra tai, kas atitinka mūsų intuityvų tikrovės suvokimą – *yra* arba *nėra*. Viskas, apie ką galima ką nors pasakyti, vienokiu ar kitokiu būdu *yra*. Be to, Aristotelis sako, kad pats ko nors buvimas ar nebuvimas kažkoku būdu priklauso nuo teisingo teigimo arba neigimo „sakymo“: jei „sakymas“ būtų „neteisingas“, jis būtų „neišsakomas“, tuomet „nieko nebūtų“.²⁴ Tiksliau – nebūtų *mums*, neatsivertų mums kaip esantysis. („Bet kaip galėtų tas, kurio nėra, kalbėti ir vaikščioti?“²⁵). Nes „sakyti tiesą“ reiškia „sakyti, jog esantysis yra, o nesančiojo nėra“²⁶, – tam tikra prasme sakyti buvimą. Aristotelis mano, jog žodžių „būtis“ ir „yra“ reikšmė pasireiškia tuo, kad jie nurodo kažką teisingą.²⁷ O tai, kad ir apie nesantį sakoma, kad jis „yra“, paaiškinama kalbos vartojimo sąlygiškumu: esą taip sakoma *logikos* – „kalbiškai“, netiesiogiai.²⁸

Palyginimui prisiminkime Wittgensteino „tikrovę“ (Wirklichkeit), kuri yra tiek dalykų padėčių egzistavimas, tiek jų neegzistavimas. Būtent tokią tikrovę „vaizduoja“ kalba: „Sakinys vaizduoja dalykų padėties buvimą ir nebuvimą“.²⁹ Teisingas sakinytis vaizduoja tikrovę „taip“ būdu, o klaidingas „ne“ būdu (negatyviai).³⁰

Pagal Platono *Sofistą*, (jei tikėsime Parmenidu), melas – tai kalba apie tai, ko „nėra“, nes „nebūtis“ negali egzistuoti.³¹ Aristotelis sako, kad „klaidin-

²³ Davies, B. 1985. *Thinking about God*. London: Geoffrey Chapman, p. 144.

²⁴ *Met.* IV, 4. 1008a20 (C. 132).

²⁵ Ten pat.

²⁶ *Met.* IV, 7. 1011b25 (C. 141).

²⁷ Plg. *Met.* V, 7. 1017a30 (C. 156).

²⁸ Plg. *Met.* VII, 4. 1030a25 (C. 192).

²⁹ Vitgenšteinas, L. *Tractatus*, p. 48, 64 (2.06; 4.1). (Vertimas pakeistas).

³⁰ Plg. ten pat, p. 60 (4.023).

³¹ Plg. *Soph.* 237ab; 241d6-7; 258d5.

ga kalba (...) nurodo į nesantįjį“. Tačiau ne tik. „Klaidinga taip pat tai, kas, nors ir yra, tačiau savo prigimtimi yra toks, kad atrodo arba ne toks, koks yra, arba toks, koks nėra, pvz., šešėlinis paveikslas ir sapnas: juk jie yra kažkas, bet ne tas, ko vaizdinį (*phantasma*) jie sukelia. Taigi daiktai vadinasi klaidingais (..) arba todėl, kad jie neegzistuoja, arba todėl, kad jų sukeltas vaizdinys yra nesančiojo vaizdinys“.³² Tačiau vaizdinys yra daikto kaip „pažintosios esybės“ forma, daikto, esančio *modus intelligendi* būdu.

Aristotelio „vaizdinį“ (*phantasma*), kurio kalbinė išraiška galėtų būti teiginys „daiktas yra toks ir toks“, galima palyginti su Wittgensteino „atvaizdu“ arba „vaizdu“ (*picture*). Sakinys, kurio bendroji forma „yra štai taip ir taip“, yra „tikrovės vaizdas“.³³ Atvaizdas nėra tapatus tikrovei, bet jos „siekia“.³⁴ „Ta galimybė, kad daiktai susiję vienas su kitu taip, kaip vaizdo elementai“ yra tikrovėje slypinti „atvaizdavimo forma“.³⁵ O jei atvaizdavimo forma yra loginė forma (prielaida, grindžiama tuo, kad „kiekvienas vaizdas yra *taip pat* loginis vaizdas“³⁶), kalbos/minties ir tikrovės ryšys gali būti suprantamas kaip izomorfizmo laipsnių projekcija.

Tai, kas bendra tarp kalbos ir tikrovės, ko dėka kalba „siekia“ tikrovės, ir ką Wittgensteinas vadina „logine forma“, Aristotelis išreiškia kategorijomis (predikamentais). Aristotelis sako, kad „būtis savaime priskiriama visam tam, kas žymima kategorinių pasakymų formomis, nes kiek yra tokių pasakymų būdų, tiek yra būties žymėjimo reikšmių (prasmų)“.³⁷ Šiuo atveju kiekvienas predikatas (predikamentas – tai predikato forma arba modusas) žymi tam tikrą buvimo būdą, „būties“ prasmę. Ir nors skaitant Aristotelį kartais iš tikro gali atrodyti, kad „graikų kalbos ir mąstymo struktūra yra tikrovės struktūra“³⁸, greičiausiai taip yra todėl, kad jam esybių pasaulis atsiveria tik per kalbą kaip per savo izomorfišką projekciją. Tai primena vieną Wittgensteino geometrinį pavyzdį, vaizduojantį (ir vėl atvaizdas) du planus, kurių viename yra tikrovė, o kitame – jos projekcija į kalbinę formą. Projekcijos adekvatumas (kalbos teisingumas) priklauso nuo „išraiškos būdo“, kurio dalis yra „koordinacių sistema“, priimta abiejuose planuose.³⁹

³² *Met.* V, 28. 1024b 25 (C. 177).

³³ Wittgensteinas, L. *Tractatus*, p. 75 (4.5); p. 59 (4.01).

³⁴ Plg. ten pat, p. 49–50. (2.1511, 2.223). Plg. Wittgenstein, L. 1997. „Some Remarks on Logical Form“, *Readings in the Philosophy of Language*. Ed. Peter Ludlow. Cambridge, Mass.: The MIT Press, p. 209–215, 213.

³⁵ Wittgensteinas, L. *Tractatus*, p. 49 (2.151).

³⁶ Plg. ten pat, p. 50 (2.181, 2.182).

³⁷ *Met.* V, 7. 1017a25 (C. 156).

³⁸ Ackrill, J. L. 1994. *Aristotelis*. Vilnius: ALE, Pradai, p. 174.

³⁹ Plg. Wittgenstein, L. „Some Remarks on Logical Form“, p. 210–211.

Rodos, Wittgensteinas kalbos/minties galimybę (loginę formą) mato slypinčią pačioje tikrovėje. „Esybių formos glūdi propozicijos apie šias esybes formoje“.⁴⁰ Jei sakiny yra „maštomos tikrovės modelis“⁴¹, tai maštomumas, logiškumas yra tikrovei priklausanti savybė, tačiau „patikrinti“ tikrovės logiškumą galime tik pasikliaudami kalba. („Logika eina *pirma* visokio patyrimo“.⁴²)

Taigi kalba ir tikrovė turi bendrą, nors ir ne tapačią, loginę struktūrą, suprantamą kaip vaizdas, t. y. tikrovės logiškumas/maštomumas kalboje *pamatomas* taip pat betarpiškai, kaip aristoteliškas *nous* ar tomistinis *apprehensio* suvokia (tačiau neišsako) būti. „Sakinys yra tikrovės vaizdas: nes žinau jo pristatomą situaciją, jei suprantu tą sakinį“.⁴³ Suprantu sakinį intuityviai, be papildomų jo prasmės aiškinimų, nes „sakinys *rodo* savo prasmę“.⁴⁴ Garsioji Wittgensteino perskyra tarp *pasakyti* ir *parodyti* padeda išreikšti būties sąvokos negalimybę. Sakinys negali *pasakyti*, kokia yra dalykų padėtis, jis tai gali tik *parodyti* savimi. Sakinys gali pasakyti tik tiek, *kad* yra tokia dalykų padėtis, ją konstatuoti. „To, kas *save išreiškia* kalboje, to mes negalime išreikšti kalba“.⁴⁵

Pasak vieno vitgenšteiniškai nusiteikusio tomisto, „tikrovė nėra tai, kas suteikia kalbai reikšmingumą. Kas yra tikra ir kas netikra *pasirodo* kalbos reikšmingume. Dar daugiau, kaip skirtumas tarp tikro ir netikro, taip ir pati atitikimo tikrovei samprata priklauso mūsų kalbai“.⁴⁶ „Loginė forma“ yra buvimo „išreikštąja esybe“ būdas (*modus significandi*), kaip toks nepriklausantis tikrovei. (Nors „visa tikrovė yra pasaulis“⁴⁷, pasaulyje nėra tokio dalyko kaip loginė forma.)

Wittgensteino loginė forma galbūt ir yra tai, kas yra ant ribos ir kartu pati riba – onto-logijos arba būties kalbos riba, kur iki šiol vykdavo visos „būties sąvokos“ paieškos. Wittgensteinas pabrėžia loginės formos neišsakomumą: „Tai, kas *gali* būti parodyta, *negali* būti pasakyta“.⁴⁸ Loginė forma nepriklauso kalbai, bet ji nepriklauso ir tikrovei. Ji yra ant ribos. Ji pasirodo, „*save išreiškia*“ kalboje ir vėl pasislepia, kai tik pradėdame ją „sakyti“.

Kalba kažkokių paslaptingu būdu susijusi su būtimi, taip, kad atsiskleidama kalboje, būtis tuo pat metu joje pasislepia. „Kalba yra atskleidžiamai

⁴⁰ Ten pat, p. 213.

⁴¹ Vitgenšteinas, L., p. 59 (4.01).

⁴² Ten pat, p. 94 (5.552).

⁴³ Ten pat, p. 60 (4.021).

⁴⁴ Ten pat, p. 60 (4.022).

⁴⁵ Ten pat p. 65 (4.121).

⁴⁶ Winch, P. 1965. Cit. D. Z. Phillips. *The Concept of Prayer*. London: Routledge and Kegan Paul, p. 9.

⁴⁷ Vitgenšteinas, L. *Tractatus*, p. 48 (2.063).

⁴⁸ Ten pat, p. 65 (4.1212).

pridengianti pačios būties atvyka.⁴⁹ Šis prieštaringas judesys nurodo kažkur kalboje slypinčią paribio zoną, kurioje susitinka būtis ir nebūtis, kurioje pasirodo tai, kas *yra*, bet taip pat – ko *nėra*, nėra kaip suvoktos bei išsakytos sąvokos, kur pati būtis yra tai, ko nėra.

Heideggeris būtį įvardina kaip Nieką, kaip tuštumą, kuri „yra tas pat, kas ir Niekas“, nes ją „stengiamės mąstyti kaip kažką kita“⁵⁰, pridursime – kaip kitą bet kokio buvimo atžvilgiu, kaip kitą, kuris tuo pat metu yra panašus ir skirtingas, – analogiškas. Būties, kaip Niekos ir tuštumos, kalbinis atitikmuo yra tylą. Tyla kaip heidegeriška „kalbos esmė“, kaip „neapibrėžta apibrėžtis“⁵¹, nes apibrėžtis yra būties kalbos esmė, tačiau kaipgi galėtume apibrėžti tylą? Tyla, kaip kalbos negalimybė, kuria baigiasi Wittgensteino *Tractatus*.⁵²

„Būties sąvoka“ yra tiesiogine šio žodžio prasme „ribinė“ sąvoka, esanti ant būties/kalbos/tikrovės ribos, ten, kur plyti bedugnė tarp kalbos ir tylos, tarp būties ir nebūties, bedugnė, kurios kraštas žymi ontologinę kalbos ribą. Jos neįmanoma peržengti, galima tik išvelgti intuicija, – ta pažinimo galia, kurią pilnumoje turi tik Dievas. Todėl Aristotelis savo Pirmąją filosofiją pavadino „dievišku mokslu“, nes tikrasis jos išmanymas „viršija žmogaus galimybes“, t. y. tinka tik Dievybei.⁵³ Norėdami peršokti šią bedugnę, turėtume Wittgensteino patarimu „persikelti su sakiniiais už logikos, t. y. už pasaulio“.⁵⁴

Tad kartu su Svetimtaučiu iš *Sofisto* „mes dabar atsidūrėme visiškame būties nežinojime, o tuo tarpu mums atrodo, tarytum mes apie ją kažką sakome“.⁵⁵ Todėl esame priversti iš naujo kelti klausimą: kaip apibrėžti būtį?

Ontologinių kalbos ribų apmąstymai neabejotinai priklauso kalbos filosofijos sferai. Kalbos filosofijos siūlomas atsakymas – tai Gottlobo Fregės „sąvokos“ sąvoka. Šitokia sąvoka yra funkcija, kurios reikšmė visada yra teisingumo reikšmė. Kalbėdami apie esybės buvimą, turime reikalą su sąvoka. Jei kažkas yra aprėpiama sąvoka, patenka po sąvoką, tuomet sąvoka nėra tuščia ir buvimas yra jos savybė. Tačiau kalbėti apie sąvoką kaip apie sąvoką yra neįmanoma. Norint kalbėti apie sąvoką, visų pirma ją reikia padaryti objektu. Tai padaroma, pridėdant žodį „sąvoka“. Tad „būties sąvoka“, nėra sąvoka, bet – objektas arba antrojo lygmens sąvoka („būties sąvokos sąvoka“). Tačiau net tokiu būdu objektyvuota „būties sąvoka“ nėra tikra sąvoka todėl, kad ji nėra apribota.

⁴⁹ Heidegger, M. *Über den Humanismus*. Cit. A. Maceina. *Filosofijos kilmė ir prasmė*, p. 288.

⁵⁰ Heideggeris, M. „Iš japono ir klausinėjančio pašnekėsio apie kalbą“, *Rinktiniai raštai*, p. 378.

⁵¹ Ten pat, p. 380.

⁵² Plg. Vitgenšteinas, L. *Tractatus*, p. 112 (7).

⁵³ *Met.* 982b25, I, 2 [C. 69].

⁵⁴ Vitgenšteinas, L. *Tractatus*, p. 65 (4.12).

⁵⁵ *Soph.* 249e.

Fregės sąvoka, būdama predikato reikšmė, reikalauja griežtų semantinių ribų: „Galimo predikato sąvokos apibrėžimas turi nedviprasmiškai determinuoti bet kokio objekto atžvilgiu, ar jis papuola po šia sąvoka, ar ne (ar predikatas teisingai teigiamas apie jį)“. (...) Tai galime išreikšti metaforiškai: „sąvoka turi turėti griežtą ribą. (...) Sąvokai, kuri nėra griežtai apribota, priklausys sritis, neturinti griežto apribojimo iš visų pusių, bet vietomis paprasčiausiai pamažu neaiškiai išnykstanti šešėlyje“. ⁵⁶ Tas šešėlis driekiasi anapus būties, tikrovės, *logos'o* apibrėžto *cosmos*. Jame išnykstanti būtis esanti neišreiškiamas, neįvardijamas *apeiron* – neapibrėžtis, apie kurią galima kalbėti tik negatyviai, nurodant, kas ji nėra. Būties sąvoka yra neaiški, neapibrėžta, neapribota, nes nėra ribos, skiriančios tai, kas papuola po ją, nuo to, kas nepapuola, – viskas vienaip ar kitaip yra būtis. Tik dabar pastebime, kad Wittgensteino terminais kalbant, žodžius „būtis“, „buvimas“ ir panašius vartojame taip, kad sąvokos apimtis niekada nėra apibrėžta kokia nors riba. „Tačiau ar neaiški sąvoka išvis yra sąvoka?“ ⁵⁷

Mistinė šešėlio sritis yra ta teritorija, kurioje negalioja mūsų įprasti kasdienės kalbos būdai, kai ką nors pavadiname (substancialiai) ir apie tai teigiame pagal tai, kaip mes tai pažįstame (konceptualiai). Kalbėti apie būtį reiškia kalbėti apofatiškai – apie tai, ko nepažįstame, ir/ar metaforiškai – apie tai, ko „nėra“.

Kitas, beje, nuoseklus būdas nustatyti onto-logijos ribas būtų vitgenšteiniškai suprstas solipsizmas. Mano kalbos struktūra (loginė forma) turi atitikti vieną ar kitą suvokiamą tikrovę, bet pirmiausia tokią tikrovę, kuria patyriu ir suvokiu *aš*. „*Mano kalbos ribos* žymi mano pasaulio ribas“. ⁵⁸ *Mano kalba*, („kurią suprantu tik tai *aš*“ ⁵⁹) ir kuri negali būti reikšminga kitaip nei būdama *mano*), leidžia traktuoti pasaulio (tikrovės) suvokimą kaip *mano* pasaulio suvokimą, kuris ir nustato šiam pasauliui priklausančių, jame esančių esybių įvardijimo teisingumo sąlygas. Šitaip suprantama loginė forma būdinga *mano kalbai*, ji yra *mano nuosavybė*, ji ženklina, t. y. savimi parodo *mano pasaulio* (tikrovės) ribą. „Tai, ką solipsizmas *turi mintyje*“, t. y. kad (suvoktas ir įvardytas) pasaulis yra *mano* (ir tik *mano*) pasaulis, „yra visiškai teisinga, tik to negalima *išsakyti*, bet tai rodo save“. ⁶⁰ Taip galima paaiškinti, kodėl „mariejį“, anot Parmenido, duoda būčiai skirtingus „vardus“, tačiau nieko *tikro* negali apie ją *pasakyti*.

⁵⁶ Frege, G. 1966. „Grundgesetze der Arithmetik“. Vol. II, §56, *Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege*. Eds. P. Geach and M. Black. Oxford: Basil Blackwell, p. 139.

⁵⁷ Vitgenšteinas, L. 1995. „Filosofiniai tyrinėjimai“, *Rinkiniai raštai*. Vertė R. Pavilionis. Vilnius: Mintis, p. 156 (68), p. 157 (71).

⁵⁸ Vitgenšteinas, L. *Tractatus*, p. 95 (5.6).

⁵⁹ Ten pat, p. 96 (5.62).

⁶⁰ Ten pat.

Klausimas apie ontologinę kalbos ribą yra tuo pačiu (pirmiausiai ir vienteliai galimai) klausimas apie *mano* onto-logiją, *mano* kalbą ir jos galimybės sąlygas. Tai ir yra riba, nes už tos vietos, kurioje šis klausimas keliamas, nėra (išsakytos) būties esmės ir būties kalbos esmės, t. y. nėra atsakymo, tad nėra ir klausimo, nei abejonės, nei nerimo, nei pačios filosofijos. Nes būtis nėra sąvoka, nėra tai, ką galima su-vokti, nėra atsakymas. Kitoks, nei *mano* atsakymas. Mano pasaulis – tikrovė – baigiasi čia, jį sudarančių esybių eschato-loginėje kalboje.

Gauta 2005 10 22
Priimta 2005 10 22

LITERATŪRA

1. Ackrill, J. L. 1994. *Aristotelis*. Vilnius: ALF Pradai.
2. Davies, B. 1985. *Thinking about God*. London: Geoffrey Chapman.
3. Frege, G. 1966. *Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege*. Eds. P. Geach and M. Black. Oxford: Basil Blackwell, 1966.
4. Heidegger, M. 1979. *Sein und Zeit*. Tübingen: Niemeyer.
5. Heideggeris, M. 1992. „Kantas ir metafizikos problema“, *Rinktiniai raštai*. Vertė A. Šliogeris. Vilnius: Mintis.
6. Heideggeris, M. 1992. „Iš japono ir klausinėjančio pašnekesio apie kalbą“, *Rinktiniai raštai*. Vertė A. Šliogeris. Vilnius: Mintis.
7. Heidegger, M. 2003. *Meno kūrinio ištaka*. Vertė J. Jonutytė. Vilnius: Aidai.
8. Maceina, A. 1978. *Filosofijos kilmė ir prasmė*. Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija.
9. Parmenidas. „Apie prigimtį“, *Naujasis židinys*, 1991. Nr. 10.
10. Phillips, D. Z. 1965. *The Concept of Prayer*. London: Routledge and Kegan Paul.
11. Platonis, 1967. Opera. T. I. Ioannes Burnet. Oxonii: E Typographeo Clarendoniano.
12. S. Thomas Aquinas. 1962. *Summa Theologiae*. Roma: Editiones Paulinae, 1962.
13. S. Thomas Aquinas. 1935. *In Metaphysicam Aristotelis Commentaria*. M.-R. Cathala. Taurini: Marietti.
14. Tomas Akvinietis. 2000. *Apie esinį ir esmę*. Vertė G. Vyšniauskas. Vilnius: Logos.
15. Vitgenšteinas, L. 1995. „Tractatus Logico-Philosophicus“, *Rinktiniai raštai*. Vertė R. Pavilionis. Vilnius: Mintis.
16. Vitgenšteinas, L. 1995. „Filosofiniai tyrinėjimai“, *Rinktiniai raštai*. Vertė R. Pavilionis. Vilnius: Mintis.
17. Wittgenstein, L. 1997. „Some Remarks on Logical Form“, in *Readings in the Philosophy of Language*. Ed. Peter Ludlow. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
18. Аристотель. 1975. «Метафизика», *Сочинения*. Т. 1. Москва: Мысль.

Marija Oniščik
THE ONTOLOGICAL BOUNDARIES OF LANGUAGE

SUMMARY

The article aims at contemplating a somewhat „mystic“ boundary of being in human reality and language. A question is whether one can put a limit on being by defining it in language as a „concept“. The article is reflecting on some considerations of what does it mean to think of „being“ as an existent thing and its “essence”, and what has this meaning to do with a somewhat vague general notion of Being. In presenting different ontological approaches the article strongly suggests that they were developed along the same lines of thought. Beginning with Parmenides and Plato and culminating in Heidegger, one of them constitutes a piece of classical Western ontology, the main concern of which has always been to find a definite „concept of Being“, which for ever remains a mysterious one. The other approach is Aristotelian one, followed by Thomas Aquinas and easily adopted by the philosophy of language of Fregean-Wittgensteinian type. In this case being is never *said* in language, but it *shows* itself through the „logical form“ which can be interpreted as a limiting notion whereby the quest for the concept of Being should be considered to be over in our world of logic, if we are not endowed with some kind of divine intuition to peep through the gape or to jump over the abyss. At the same time, there are at least two proposals, offered by the philosophy of language, suggesting how to deal with the so-called „concept“ of being in a logically satisfactory way, these being a Fregean notion of „concept“ and its boundaries, and Wittgensteinian solipsism. At the end of the article both of the solutions are mentioned. It does not amount to saying that there is no an alternative view on the relationship between being and language.

KEY WORDS: boundary, language, ontology, a concept of being.